

Il Dinamismo della Colonizzazione Greca

Atti della tavola rotonda: "Espansione e colonizzazione greca di eta arcaica: metodologie e problemi a confronto", (Venezia, 10-11, XI 1995), a cura di Claudia ANTONETTI con la collaborazione di Pierre LÉVEQUE, Centre de Recherches d'Histoire Ancienne Université de Franche-Comté, Besançon, Università Ca'Foscari di Venezia Facoltà di lettere e filosofia, Dipartimento di Scienze dell'Antichità e del Vicino Oriente, Loffredo Editore, Napoli 1997, 179 stranica.

Primljeno/Received: 1998. 12. 10.
Prihvaćeno/Accepted: 1998. 12.15

Marin Zaninović
HR-10000 ZAGREB, Hrvatska
Arheološki zavod Filozofski fakultet
I. Lučića 3.

Svaka knjiga posvećena tematici grčke kolonizacije izravno nas tangira, jer nam pomaže u sagledavanju naše problematike koja je veoma složena, kao i svaki povijesni problem začet u osvitu dalekih stoljeća. Ne može se reći da su ovakvi skupovi česti i zato je svaka ovakva publikacija dobrodošla. Krajem rujna 1998. održan je u Splitu znanstveni skup "Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana" u organizaciji Književnoga kruga, Split, Filozofskoga fakulteta u Zadru, Sveučilišta u Splitu i Arheološkoga muzeja u Splitu. Skup je bio organiziran u povodu stote obljetnice klasičnog djela naše grecistike: J. Brunšmid, *Die Inschriften und Münzen der griechischen Städte Dalmatiens*, Wien 1898., a sudjelovanje niza domaćih i inozemnih stručnjaka pokazalo je koliko je skup bio potreban i kako je ova problematika bogata i složena, što će se vidjeti kada priopćenja budu objavljena. Stoga nam je i ovaj venecijanski skup svojim radovima blizak i poticajan, pa smo odlučili sažeto prikazati njegov sadržaj čitateljima našega časopisa.

Urednica Claudia Antonetti na početku je knjige stavila lijepi citat velike književnice našega stoljeća Marguerite Yourcenar: "... Grčka kolonijalna ekspanzija stoji u počecima naše povijesti kao njen jedinstveni doprinos i vječna mladost ljudskoga iskustva... (M. Yourcenar, *Andaluzija ili Hesperide*, u: *Vrijeme - veliki kipar*, talijanski prijevod G. Guglielmija, Torino 1994., 148). Pišući o dalekim perifernim dijelovima ekumene kamo je stigla grčka prisutnost ili imaginarij, velika spisateljica intuitivno je iskazala ono što je drugi veliki znanstvenik i povjesničar Jean Berard pokazao fundamentalnim djelom: "*L'expansion et la colonisation grecques jusqu'au guerres médiques*", Paris 1960. i drugim svojim djelima, koja su uz ostale studije i rasprave bila poticaj ovome venecijanskome skupu.

Tako je u prvoj raspravi: "La Colchide dans l'elan de la colonisation grecque" (Kolhida u zamahu grčke kolonizacije)" Pierre Leveque (Besançon) pokazao ranu grčku prisutnost u ovome kraju u kojemu je Jason bio svojevrsni istočni pandan zapadnome Heraklu. Kolhida se više-manje poklapa s teritorijem današnje Georgije ili Gruzije. Nalazi atičke i halkidičke keramike u grobovima, te koegzistencija grčkih i domorodačkih predhelenskih nekropola potvrđuju miran suživot dviju etničkih skupina, što je bez sumnje važno za utvrđivanje općih značajki kolonijalnoga fenomena. U slučaju Kolhide važnih trgovačkih dodira u željezno doba ovih krajeva potvrđenih i domaćim novcima s grčkim slovima na pojedinim emisijama. Tako je istočna periferija helenstva na Kavkazu važna za upoznavanje procesa kolonizacije i dodira od 8. i 7. stoljeća pr. Kr, koji se nastavljaju sve do helenističkoga vremena. Traženje kovina, od željeza do zlata, bio je, čini se, primarni poticaj ovim grčkim penetracijama.

U opsežnoj raspravi: "Categories of Early Greek Colonization: the Case of the Dorian Aegean (Kategorije rane grčke kolonizacije: Primjer dorskoga Egeja) Irada Malkina iz Tel Aviva, autor je raščlanio terminološke kategorije i potrebu razlikovanja činjenice zasnivanja nekoga novoga središta i njegova političkog značenja. Prema tome se termin *ktisis* razlikuje od onoga *polis*. U grčkim vrelima *ktisis* je naziv za naseobine nastale od prognanika, ali i za one specifično kolonijalne. Radi se pak o različitim kronološkim fazama pa je polis prije rezultat nego li uzrok određivanja naseobine, drukčije nego li se do sada ponekad tvrdilo. Zatim Malkin razmatra slučaj Sparte, suprotstavljajući se tezi da su Spartanci imali malo interesa za kolonizaciju, izuzevši Tarent. On smatra da je u arhaisko vrijeme postojala

spartanska kolonizacijska djelatnost, pa bi Menelajevo sudjelovanje u trojanskom pohodu u "Ilijadi" tj. u anatolskom području bila indikativna činjenica, kao što treba istaknuti i Herodotovu zabilješku (I, 174, 2) da su Knidijci "kolonisti Lakedemonjana". I druga poticajna razmišljanja i hipoteze kao *Mit i kolonizacija dorskoga Egeja*, te kolonijalna mreža spartanskoga Sredozemlja krase ovu vrijednu i temeljitu raspravu.

Alfonso Mele (Napoli) u raspravi: "I Focidesi nelle tradizioni precoloniali (Fokidani u predkolonijalnim tradicijama)", počeo je od temeljne činjenice usporedbe mitskih i povijesnih kolonizacija. On takozvanu predkolonizaciju tumači kao retrospektivni odraz povijesne kolonizacije. Tu se nadovezao na poznate teze L. Braccesija, koji je u svome djelu "Grecita di frontiera" (Grecitet granice), Padova 1994., pored ostaloga povezoao Odisejeva putovanja i lokacije s njim povezane s prisutnošću Halkidana, tj. tamo gdje je bio Odisej poslije su došli Halkidani. Mele tumači mitove vezane uz zapadne ahajske naseobine s izvorištem u mitološkom nasljeđu ahajskoga područja na grčkom poluotoku. Posebno insistira na povezanosti mora i Fokidana, mitskih potomaka tanagrinskoga kralja Naubola, koji su pak povezani sa Lagarijom i Temesom u Velikoj Gračkoj i s Elimima na Siciliji. Raspravljena je i veza s Fokejcima iz Fokeje u Maloj Aziji. Ova je tema zanimljiva i za nas jer su po Herodotu (I, 163, 1) Fokejci bili ti koji su pored ostaloga otkrili i Adriju (Jadransko more). Njihov je boravak ili prolaz možda bio efemeran u našim krajevima, a potvrdu njihove prisutnosti autori vide u završecima na *-ussa: Celadussae, Elaphussa, Melitusa*. Svojevremeno je M. Nikolanci u svojoj raspravi "Maloazijski import u istočnom Jadranu" potvrdu toga vidio i u nekim predmetima iz ranije faze, tj. iz 7. st. pr. Kr. Po svemu sudeći grčka je prisutnost i kod nas starija od uvriježenih mišljenja i to će buduća istraživanja sigurno potvrditi.

Franco Sartori (Padova), "Schemi costituzionali nell'occidente greco (Ustavni obrasci na grčkome zapadu)", u svome sažetom, ali gusto nabijenom problematikom, pripćenju donosi osnovnu ustavnu panoramu u zapadnim grčkim područjima. Ovoj složenoj materiji Sartori je tijekom svoje bogate i velike znanstvene i akademske karijere posvetio niz kapitalnih studija počevši s raspravom "Problemi italiotske ustavne povijesti", pa "Odnosi italiotskih gradova s Atenom i Sirakuzom od 431.-350. pr. Kr.", "Grad i mjesna administracija u južnoj Italiji i Velikoj Grčkoj" i druge brojne studije posvećene ovoj tematici. To ga čini jednim od najvećih živih poznavatelja ove složene povijesne i pravne materije, uz druge arheološke rasprave (vidi više o tome u mojoj recenziji njegovih sabranih rasprava: *Dall' Italia al Italia*, Padova 1993, u *Opuscula archaeologica*, 20, Zagreb 1996., 215-220). Nakon što je predočio složenost i bogatstvo ovih pitanja u rečenome području, Sartori zaključuje s dvije temeljne činjenice, a to su već ranije uočena autonomija ovih naseobina u odnosu na ustavne sustave njihovih metropola, te u mnogim slučajevima nedostatak dokumentacije, koji ne omogućava da se uspostavi neprekinuta linija razvitka ustavnih uređenja pojedinih

izdvojenih središta, uzetih svakoga zasebno. Ova problematika također tangira našu obalu s dorskom naseobinom u Issi i jonskom u Pharosu, gdje postoje brojna pitanja njihova odnosa međusobno, s ilirskim domorocima, te kasnijom rimskom administracijom, što se javlja dosta rano, kako znamo već krajem 3. stoljeća pr. Kr. - Pharos nakon pada Demetrija Hvaranina. O tome su pisali kod nas G. Novak, M. Suić, D. Rendić-Miočević, a ja sam tome posvetio neke radove, kao problem prerastanja farskoga grčkog polisa u rimski municipij (Arheološki radovi i rasprave, 11, Zagreb 1988., 35-48). Tu su još mnoga pitanja koja traže odgovore i u našem području, gdje će možda buduća istraživanja ovih lokaliteta bolje objasniti složene odnose u razvojnoj kronologiji od helenstva ka romanstvu. Spomenimo da je na kraju svoje rasprave Sartori donio znalački pregled bibliografije s ovom tematikom sa starijim ključnim naslovima i najnovijim raspravama, što je veoma korisna dopuna temi njegove studije.

Jean-Paul Morel (Aix-en-Provence), "Problématique de la colonisation grecque Méditerranée occidentale: l'exemple des réseaux (Problematika grčke kolonizacije u zapadnome Sredozemlju: primjer umreženosti)". Autor vidi povijest ove kolonizacije ne kao jedan zatvoreni krug, već kao neku vrstu spirale koja povezuje različite etničke zajednice, kao na pr. Halkidane i Fokejce, veoma djelatne koloniste. On vidi postojanje dviju tipologija sredozemnih trgovačkih mreža: jednu predstavljaju sustavi koje stvara neka metropola za trgovinu na velike udaljenosti, a druga potječe iz međusobnih utjecaja dviju ili više sila. Oba ova aspekta karakteriziraju ovo zapadno područje gdje je zaseban slučaj halkidska naseobina u Pitekuzi, kao njihov najstariji i najudaljeniji emporij. Naravno ima i drugih primjera kao Fokejci, koji stižu na iberske obale prije osnivanja Masalije, što je potvrdilo obilje grčke keramike otkrivene u novije vrijeme u Ampuriji. Tu su i drugi zanimljivi problemi. Morel zagovara trajno izučavanje veza između pisanih vrela i arheološke građe. Osim toga treba vidjeti i ulogu drugih čimbenika, osim Grka, tj. Etruščana, Kartazana i Kelta. Jedna široka vizija s izvornim tezama i solucijama.

Giacomo Manganaro (Catania), "Mondo religioso greco e mondo "indigeno" in Sicilia (Grčki religijski svijet i svijet "domorodaca" na Siciliji). Prema Tukididu (I, 34, 1) svaka *apoikia* mora častiti svoju metropolu i poštivati zajedničke kultove i njen sustav ako su ga prenijeli u bliskoj formi. Manganaro je učinkovito prikazao sicilijanski ambijent, posebno kultove Demetre, Dionisa i Apolona, te odnos grčkih kultova prema onim domorodačkim. Ponekad novi kultovi znače dolazak novih kolonista. Općenito on zaključuje kako kolonijska kulturna slika u pravilu dosta vjerno odražava onu metropolitansku.

Claudia Antonetti (Venezia), "Megara e le sue colonie: un'unita storico-culturale? (Megara i njene kolonije: jedno povijesno-kulturno jedinstvo)". Između Megare i njenih naseobina postojala je čvrsta povezanost, što se posebno ističe u usporedbi sa susjednim Korintom

i njegovim naseobinama. To se jedinstvo posebno ističe kultno religijskom povezanošću, što je autorica primjerno dokumentirala.

Peter Siewert (Wien), "Privilegien überseeischer Griechen im Heiligtum von Olympia (Resum.) (Privilegije prekomorskih Grka u olimpijskom svetištu (sažetak)". Autor daje čitanje i moguće tumačenje teksta na brončanoj pločici iz oko 500. pr. Kr., nađenoj u Olimpiji 1974. godine. Radi se o povlasticama posjetiteljima, o opskrbi hranom i ispašom za njihove životinje dok su u Zeusovu svetištu. Čini se, da su spomenuti Sicilijanci i Italici, te neki drugi posjetioци kao vjerojatno i neki s južnoga područja Ambrakijškoga zaljeva.

Gabriella Vanotti (Milano), "L'idea di colonizzazione in Ellanico e Tucidide (Idea kolonizacije kod Helanika i Tukidida)". Ova dva povjesničara koje razdvaja vremenski razmak od samo jedne generacije, imaju vrlo različite pristupe povijesti, od Helanikove "fantastike" do Tukididove "sumnjičavosti", kada izlažu najstarije mjesne predaje i mitove. Međutim očito je prisutan i Herodotov postupak. Ova se tri historiografska pogleda razmatraju i u njihovim projekcijama u kasnijim razdobljima. Zanimljiva raščlamba jednog starog problema.

Lucia Ronconi (Padova), "La terra chiamata *Italia* (Zemlja zvana *Italia*)". Autorica raščlanjava odnos imena *Italia*, što ga prvi koristi Hekatej da bi označio područje što su ga zauzeli grčki kolonisti. Poslije se, relativno kasno, javlja naziv "*Megale Hellas* - Velika Grčka" i to prvi put kod Polibija (II, 39). Dan je vrijedan i koncizan pregled sudbine i odnosa jednoga i drugoga naziva, kako u različitim vrelima tako i suvremena obilna znanstvena publicistika, koja tretira ovu temu od prvoga spomena do Dionizija Sirakuškoga i drugih aktera u ovim prostorima. Vrijedan prilog jednoj zanimljivoj temi koja odražava složene antičke procese na jugu apeninske čizme.

Clemente Marconi (Pisa), "Immagini pubbliche e identità di una colonia: il caso delle metope del tempio "C" di Selinunte (Javni likovi i identitet jedne kolonije: slučaj metopa iz hrama "C" u Selinuntu)". Pokušaj nove rekonstrukcije reda metopa na istočnom frizu hrama C u Selinuntu, izdvojeni su neki novi subjekti s novim tumačenjima.

Lisa Marton (Padova), "Le tradizioni sui Rodii in Occidente in età pre-olimpiadica: tra realtà storica e propaganda (Tradizija o Rodanima na zapadu u doba prije Olimpijada: između povijesne stvarnosti i propagande)". Pošavši od poznatoga navoda kod Strabona (XIV, 10, C 654), Marton je prikazala problem o rodskim plovidbama prije prve olimpijade, o čemu su i drugi raniji autori raspravljali. Ovaj otok na pravcu važnih plovnih putova rano je odaošljao svoje pomorce na daleke obale Iberije, Baleara, Sibaritide i Daunije. O tome je dobro pisao L. Braccesi u svome djelu "Grecità adriatica", Bologna 1977. On s njihovim plovidbama povezuje i Diomedov kult na Jadranu, potvrđen u imenu rta Ploče - Promunturium Diomedis. Nalazi grčke keramike ranih razdoblja na Palagruži i na samom rtu Ploče išli bi u prilog tih tradicija. Kod nas je o

Diomedu vrlo dobro pisao još Šime Ljubić u "Književniku", Zagreb 1866., god. 3, str. 496-520, a u novije vrijeme R. Katičić, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, 27, Sarajevo 1989., te B. Kirigin i S. Čače, Archaeological Evidence for the Cult of Diomedes in the Adriatic, Hesperia 9, Roma 1997, ("L'Erma" di Bretschneider), 63-110. L. Marton je također sklona u ovim literarnim tradicijama vidjeti odraz povijesnih situacija, tim više što se na ovim lokalitetima nalaze tragovi istočnih prisutnosti. Vrijedna i zanimljiva raščlamba jednog uvijek aktualnog problema koji, kako najnovija istraživanja pokazuju, tangira i našu obalu, što će buduća istraživanja bez sumnje još više potvrditi.

Carlo Franco (Venezia), "L'ellenizzazione della Caria: problemi di metodo (Helenizacija Karije: problemi metoda)". Karija je bez sumnje jedna od arheološki i lingvistički najzanimljivijih pokrajina Male Azije. Davni intenzivni dodiri ovoga područja s Licijom, Lidijom, Egiptom i naravno s Grcima stvorili su zanimljive odnose što je našlo odraza kod brojnih grčkih pisaca. Karani su čuvali svoje tradicije i helenizacija je ostala ograničena na nekoliko grčkih središta, u čemu je važnu ulogu igrao jezik domorodaca, koji ostaje trajno ravnopravan s grčkim. Noviji pokušaji dešifriranja ovoga jezika na rimskome kongresu 1993., ostali su sporni i još uvijek otvoreni za rješenja. To je jezično izdvajanje koje je isticao i Strabon (XIV, 2, 28 C 662-663) kada govori o Karanima kao barbarofonima i jednakosti glagola *karizein* i *barbarizein* i to ne u smislu izrugivanja nego naprosto kao činjenicu o ljudima koji "slabo govore grčki". U povijesnom procesu između perzijskih vladavina i helenske i helenističke prevlasti nije se izgubila samosvijest Karana. Intenzivna arheološka istraživanja u ovoj regiji posljednjih desetljeća, naročito Iasosa (Talijani od 1961.) dala su poticaja za bolje i svestranije proučavanje zanimljivih procesa simbioze i prežitaka koji traju u punoj antici, u ovoj bez sumnje po monogočemu jedinstvenoj maloazijskoj regiji.

Iz ovoga sažetog prikaza nastojao sam ukazati na bogatstvo i poticajnost koju su nam pisci ovih rasprava dali i pokazali. Svi oni metodološki polaze od gledišta i rezultata svojih prethodnika, a naravno posebno od antičkih vrela kao trajnih podloga za reinterpetacije, kada i ukoliko to potvrđuju arheološka istraživanja. A upravo su ona, u posljednjih pola stoljeća, uvelike obogatila ili omogućila podvrgavanje reviziji ili potvrđivanju čitavoga niza arheoloških i povijesnih činjenica. To je, dakle, jedan trajni proces i rad bez kraja, koji svaki naraštaj na neki način ponovno ispisuje, pa je i ono staro na neki način uvijek novo. Ono, međutim, što teško pada jest opsežna literatura koja nastaje u inozemnim sveučilišnim i drugim središtima, a koja do nas teško ili rijetko dopire. S druge strane ovakve edicije upravo su nam i stoga važne jer možemo uočiti svu tu bogatu literaturu i zabilježiti ono što nas posebno zanima i zatim to nabaviti za vlastite potrebe. I to mi je pored ostaloga bio važan motiv prikazati našim čitateljima ovaj vrijedni i za naša proučavanja poticajni zbornik, djelo niza zaslužnih i priznatih stručnjaka u svojim područjima.

